

VUCHETICH MÁTYÁS HATÁSA A MAGYAR BÜNTETŐJOGI GONDOLKODÁSRA: „INSTITUTIONES IURIS CRIMINALIS HUNGARICI”

BÉRCES Viktor
egyetemi adjunktus (PPKE JÁK)

1. Bevezetés

A magyar büntetőjog fejlődéstörténetének korszakolása viszonylag egyszerű feladatnak tűnik, hiszen két alapvető fázis különíthető el a szabályozás módszere, elvei, illetőleg gyakorlata vonatkozásában: 1880-ig egyértelműen a szokásjogi normák a meghatározóak, a büntetőjog jellemző sajátosságai tehát elsősorban a bírói gyakorlatból ismerhetők fel. Az ezt követő korszak már a törvényi szabályozás időszaka, amely merőben más kontextusba helyezi az ilyen, vagy hasonló szabályozást igénylő életviszonyok megközelítésével kapcsolatos kérdéseket.

A fentiek okán a büntetőjogi szakirodalom is relatíve későn alakul ki, az első nagyobb monográfiák, esszék csak a XVIII. században jelennek meg, míg rendszeres publikációs tevékenységgel csak a XIX. századtól kezdve találkozunk. A korabeli művek nem a hatályos magyar büntetőjogra fókuszálnak, hanem sokkal inkább – azt kvázi pótolva – az egyes modern jogelvek magyarázatára szorítkoznak. A büntetőjog-tudomány szakaszai ennél fogva az alábbiak szerint határozhatóak meg: a büntetőjog tudományának hazai kezdetei (1745–1751), a korai büntetőjogi kodifikációs kísérletek korszaka (1790–1848), az abszolutizmus (1848/1852–1860/1867), a klaszszikus kodifikáció korszaka (1867–1878), a reformirányzatok korszaka (1878/1880–1948/1950), a szocializmus anyagi büntetőjogának korszaka (1948/1950–1989), valamint az ún. „modern” jogállami büntetőjog tudományának korszaka.¹

Vuchetich Mátyás László büntetőjogász, egyetemi tanár életműve a kezdeti periódusokhoz, a XVIII–XIX. század fordulójához köthető, mégpedig ahhoz az időszakhoz, amikor az ún. „haladó értelmiség” körében egyre inkább fontossá válik a feudális jogi hagyományok helyett a modern, európai, felvilágosult, polgári eszméken

¹ BELOVICVS ERVIN – GELLÉR Balázs – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály: *Büntetőjog I.* HVG-Orac, 2012. 45–46.

alapuló jogi megoldások magyar jogrendszerbe történő módszeres átültetése. A szerző 1767-ben, nemesi családból született a horvát Brinje városában. Gimnáziumi tanulmányait királyi ösztöndíjjal Vácon végezte, a jogot Pozsonyban és a bécsi egyetemen hallgatta, majd 1808-tól az uralkodó kinevezte a pesti egyetem tanárává, ahol egészen 1824-es haláláig római jogot, büntetőjogot és hűbérjogot oktatott. Ugyanitt 1811-ben és 1812-ben dékánként, 1821-től pedig rektorként tevékenykedett.

Tudományos pályafutása során hét nagyobb monográfiát írt,² ezek megírására a korszak jogegységesítésre, rendszerezésre irányuló törekvései készítették, amit jól jelez a korabeli Szlemenics Pál kísérlete a magyar büntetőjog összefoglalására, s amelyet egyébként Vuchetich maga is élesen kritizált.³ Elsősorban azt vallotta, hogy egy tankönyvnek rövidnek, áttekinthetőnek, tudományos szakirodalomban bővelkedőnek kell lennie. E nézőpontja diadalmaskodni látszott, hiszen 1819-től a büntetőjogi oktatás alap-tananyagává legjelentősebb műve, a kétkötetes, latin nyelven megírt Magyar Büntetőjog Rendszere („*Institutiones iuris criminalis hungarici*”) c. tanulmánya vált (ezt a 2000-es években Király Tibor akadémikus fordította magyar nyelvre). A korszakalkotó mű aktualitása elsősorban abban ragadható meg, hogy szakított a XIX. sz. elején még jellemző tradicionális jogi keretekkel és új fogalmak, új elvek kihangsúlyozásával rávilágított a büntető anyagi és eljárási jog valódi ismérveire, azokra a sajátosságokra, amelyeket a mai tankönyvi álláspontok többsége – még ha más megfogalmazásban is, de – egyöntetűen elfogad és garanciális elvként rögzít.

2. A magyar büntetőjog rendszere. I. könyv. Elméleti Büntetőjog

Előjáróban megjegyezném, hogy a szerző e tankönyvét pusztán kompendiumnak (azaz: rövid, kivonatos kézikönyvnek) minősítette, mindezt annak ellenére, hogy alapvető szabályokat fektet le többek között a bűncselekmény, a bűnösségi alakzatok, a beszámíthatóság, vagy a büntetés kiszabásának elvei vonatkozásában.⁴

2. 1. A cselekmények kategóriái; a bűncselekmény fogalma

A korszak egyik sajátosságaként említhető meg, hogy a büntető-jogtudomány képviselői nem csak a bűncselekmény kategorizációjával, hanem az annak körén kívül eső, de mindenképpen erkölcsi, avagy vallási normák megsértésével járó cselekmények

² *Dissertatio inaug. iuridica de culpa a mandatario praestanda* (1790); *De origine civitatis. Cassoviae* (1802); *Conspectus legum criminalium apud hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia usque ad hodiernum diem conditarum* (1805); *Oratio funebris qua Paula Hajnik III. idus Decembris a. 1809. defuncto parentavit. Pestini in aedibus universitatis idibus Decembris* (1811); *Positiones ex jura civili romano et jure criminali, quas in regia scient. universitate Pestinensi publice propugnandas suscepit Ant. Blarazin a. 1814. ex praelectionibus M. V. Pestini; Institutiones juris criminalis Hungarici, in usum academiarum regni hungariae* (1819); *Elementa juris feudalis* (1824)

³ VUCHETICH Máttyás: *Az Intitutiones Iuris Criminalis Hungarici első része*. In: MÁTHÉ Gábor – MEZEY Barna (szerk.): VUCHETICH Máttyás: *A magyar büntetőjog rendszere. I. könyv. Elméleti büntetőjog*. Lajosmizse, Magyar Közlöny Lap.és Könyvkiadó, 2010.7.

⁴ VUCHETICH i. m. 8.

tematizációjával is foglalkoznak és mindezt tudományos alapra helyezik. Mindezek alapján Vuchetich is elkülöníti a bűncselekmény fogalmát a véték, a bűn, a méltánytalan cselekmény és az ellenséges cselekmény fogalmától. Vétket követ el az, aki elszánja magát valamely törvény megsértésére, vagy erkölcstelen cselekményre; bünt követ el az, aki áthágja az erkölcsi-vallási parancsokat; méltánytalan a cselekménye annak, akinek a cselekménye jogszerű ugyan, de azzal az állammal, vagy az egyes magán-személyeknek mégis kárt okoz; ellenséges a cselekménye azoknak a külföldi személyeknek, akik az állam ellen kémkednek, vagy a céljuk az állam valamely területének erőszakos elfoglalása.⁵ Ami pedig a bűncselekmény fogalmát illeti, a szerző egyszerű, tömör és szabatos definíciót ad e tárgykörben: „minden szabad és külső cselekvés vagy mulasztás, amelyet a magyar törvények közbüntetéssel tiltanak.”⁶

A fenti meghatározás ellenére hiba volna azt gondolnunk, hogy a szerző megelégszik a bűncselekmény definiálása során a cselekmény pusztán formális jogellenességével (tehát törvénybe ütközésével). A tanulmány maga is kifejti, hogy a bűncselekmény fogalmi eleme az individuumnak, vagy az államnak okozott tényleges jogsérelem,⁷ amelyből az következik, hogy a szerző bűncselekmény-fogalma tartalmazza a mai értelemben vett „társadalomra veszélyesség” kategóriáját, azaz a materiális jogellenesség követelményét is kifejti.

2.2. A bűnösségi alakzatok trichotómiája

A szerző a szándékosság két kategóriáját nevesíti: a határozott és nem határozott szándékosságot, amely tulajdonképpen megfelel a *mai dolus directus* (egyenes szándék), illetőleg *dolus eventualis* (esetleges szándék) közötti differenciának. Utóbbit a mű a következőképpen magyarázza: „Például Caius fegyvert, tört hajít Titius ellen, és hogy sebesülés vagy halál következik-e ebből, számára közömbös [...]”⁸

A gondatlan elkövetés büntetendőségének elvi alapjaként az általános polgári felelősséget jelöli meg: aki pedig „tudatlanságával, figyelmetlenségével, meggondolatlanságával, kapkodásával az állam és a polgártársak jogait sérti, gondatlanul jár el és az állammal a megbüntetésére jogot ad, hogy a büntetést elszenvetvén az őt terhelő kötelezettségeknek nagyobb figyelmet szenteljen.” E meghatározásokból is kiténik, hogy a *luxuria* (tudatos gondatlanság) és a *negligentia* (hanyag gondatlanság) eseteit egyaránt a jogalkotói–jogalkalmazói értékelés körébe vonja.

A tankönyv külön nevesíti a véletlen elkövetés kategóriáját is, amikor is nincs büntetőjogi felelősség, hiszen ezekben az esetekben a következmény egyáltalán nem látható előre, és ezért az elkövetőt még hanyagság sem terheli.⁹

⁵ VUCHETICH i. m. 79.

⁶ VUCHETICH i. m. 75.

⁷ VUCHETICH i. m. 111.

⁸ VUCHETICH i. m. 118–119.

⁹ VUCHETICH i. m. 10.

2.3. Speciális felelősségi alakzatok: kísérlet, bűnhalmazat

A szerző álláspontja szerint a kísérleti szakban rekedt cselekményt is általánosságban szankcionálni kell: „az ugyanis, aki bűncselekmény elkövetését fontolgatja, fenyegeti az államot, legalábbis részleges rosszal, egyben romlott lelkületéről vall, és a törvényeket megveti, tehát ezzel magának az államnak megadja a jogot arra, hogy a fenyegető veszedelmet elhárítsa.”¹⁰ (Megjegyzendő: jelen dogmatikai rendszerünkben a bűncselekmény elkövetésének elgondolása egyáltalán nem büntethető, még az előkészületi fázist sem éri el.)

Vuchetich külön nevesíti a bűnhalmazat fogalmát, amelynek esetében arról van szó, hogy az elkövető nem egy, hanem több bűncselekményt valósít meg. Általános szabályként rögzíti, hogy ilyenkor minden egyes bűncselekményért külön-külön meg kell állapítani a tettes büntetőjogi felelősségét. Egyúttal rögzíti azt is, hogy a súlyosabb bűncselekmény büntetése „elnyeli, magában foglalja a kisebb súlyú bűncselekmény büntetését.”¹¹

2.4. A büntetés célja és kiszabásának elvei

A könyv a büntetés végső célját végeredményben a polgári együttélés biztonságának fenntartásában jelöli meg,¹² tehát a büntetőjog elsődleges funkciója a társadalom védelme.

A büntetés fogalmát formális alapon közelíti meg, eszerint az kizárólag az állam igazságszolgáltató szervei által alkalmazott szankció, amelyet a törvényellenes cselekmény elkövetése miatt a törvénytisztító személlyel szemben alkalmaznak.¹³ Megszületik tehát a felismerés abban a tekintetben, hogy büntetőjogi szempontból csak azt lehet büntetésnek tekinteni, amelyek kiszabása állami szervekhez kötődik. A mű ezen érrendszerre alapos, hiszen e szankciót elhatárolja minden más olyan erőszakban, vagy kényszerítésben megnyilvánuló, avagy egyéb hátrányos jogkövetkezménnyel járó cselekménytől, amelyet az egyes személyek, illetőleg egyéb hatóságok a jogsértőkkel szemben egyéb módon alkalmaznak (pl. bosszú, jogos védelem, fegyelmi/rendészeti büntetések, polgári jogi szankciók, kártérítés).¹⁴

Ugyancsak említést tesz a büntetés kiszabásának – mára már jogállamivá avanszálódott – alapelveiről, ennek keretében az alábbiakat rögzíti: 1. „*Nulla poena sine lege.*” 2. A büntetés tényleges alkalmazását feltételezi a bűncselekmény megvalósulása. 3. Nem lehet a büntetéseket „barbár”, illetőleg „kegyetlen” módon végrehajtani.¹⁵ 4. A büntetések kiszabását mindig meg kell, hogy előzze a közhatalom által gyakorolt előzetes eljárás, stb.

¹⁰ VUCHETICH i. m. 178.

¹¹ VUCHETICH i. m. 182–183.

¹² VUCHETICH i. m. 127.

¹³ VUCHETICH i. m. 128–129.

¹⁴ VUCHETICH i. m. 135.

¹⁵ VUCHETICH i. m. 9.

Érdekes okfejtéseket találunk a műben az enyhítő körülmények vonatkozásában is, amelyek közül a tanulmány az alábbiakat nevesíti: az elkövető elmezavara, bárgyúsága, búskomorsága, testi betegsége, életkora, neveltetése, részegsége, vagy például szerelmes állapota. Ugyanakkor nem tekinti enyhítő körülménynek a nemesi származást, a büntetlen előéletet, a kár elkövető általi megtérítését, vagy a terhelt kiskorú gyermekeinek nagy számát (megjegyezném, helyütt is érezhető konfliktusa az addigi feudális joggyakorlattal).¹⁶

2.5. Az egyes bűncselekményekről

A büntetendő cselekmények körének meghatározása, jellege pontos képet ad az adott történelmi korszak, azon belül pedig az adott jogi kultúra, annak fejlettségi szintje vonatkozásában. Vuchetich a korszaknak megfelelő bűncselekményeket nevesíti, azokat pontosan definiálja, s a meghatározások során elsősorban a deliktumok pontos megnevezésére, az elkövetési magatartások leírására, valamint az elhatárolási kérdésekre fókuszál.

Az állam elleni bűncselekményeket kiemelt kategóriaként kezeli, ezen belül nevesíti a felségsértést, a pártütést és a hűtlenséget. Külön bűncselekményi típusként definiálja az erőszakot, amely „mindenféle olyan támadás, kényszerítés, erőszakoskodás, amelynek nem lehet ellenállni, és vagy személy ellen, vagy dolog ellen irányul.”¹⁷

További kategóriák: bűnpártolás, emberölés (azon belül pl. bérgyilkosság, álnok gyilkosság, méregkeverés, rokongyilkosság), erőszakos testi sértés, emberrablás, erőszakos paráznaság, becsületsértés, lopás, rablás, vétkes tékozlás, gyújtogatás, várfeladás, hamis eskü, házasságtörés, kettős házasság, prostitúció, vérfertőzés, stb.

A tankönyv érdekes didaktikai módszere, hogy nemcsak az egyes bűncselekményekkel kapcsolatos dogmatikai kérdéseket tisztázza, hanem valamennyi esetben meghatározza a büntetések kiszabásával kapcsolatos elvi kérdéseket is.

3. A magyar büntetőjog rendszere. II. könyv. Gyakorlati Büntetőjog

A tankönyv második kötete a „Gyakorlati Büntetőjog” címet viseli és lényegében a büntetőeljárással, illetőleg a büntetések végrehajtásával kapcsolatos elveket tárgyalja. Ennek körében a szerző rögzíti, hogy az eljárásnak alapvetően három szakasza van: 1. a büntetőügy megismerése; 2. a határozás, illetőleg 3. a végrehajtás.¹⁸ E trichotom felosztás lényegében a mai eljárási szakaszok vonatkozásában is adott, igaz, más elnevezéssel (nyomozati – ügyészi – bírósági szakasz).

Vuchetich példaként említ olyan eseteket is, amikor az általános eljárási szabályoktól eltérő normákat kell alkalmazni a bűncselekmény „nemére”, vagy az elkövető

¹⁶ VUCHETICH i. m. 63.

¹⁷ VUCHETICH i. m. 268.

¹⁸ VUCHETICH: *A büntetőprocessus koreszerűsítése a magyar jogban*. In: MÁTHÉ Gábor – MEZEY Barna (szerk.): VUCHETICH Mátyás: *A magyar büntetőjog rendszere. II. könyv. Gyakorlati büntetőjog*. Lajosmizse, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2007. 36.

személyére tekintettel. Ezeket a szerző „korlátozott” igazságszolgáltatási eseteknek nevezi,¹⁹ valójában előképét adja a mai szabályozásnak, amennyiben a büntetőeljárás törvény által meghatározott külön, illetőleg különleges eljárásokra gondolunk.

3.1. A büntető és a polgári igazságszolgáltatás közötti különbségekről

A XVIII-XIX. század fordulóján is megérett a gondolat a bírósági munka differenciálásának szükségességére. Ennek szellemében tárgyalja a szerző azon elhatárolási ismérveket, amelyek a mai napig is megkülönböztetik a büntetőbíróságok, illetőleg a polgári bíróságok alapvető eljárási sajátosságait. A különbségek az alábbi szempontok szerint írhatók le: 1. az eljárás tárgya; 2. az eljárás módja; 3. a bírói aktivitás, illetőleg 4. a bizonyítási szabályok. Ebben a tekintetben számára is megszületik a felismerés, miszerint a büntető igazságszolgáltatás kizárólag bűncselekmények esetére korlátozható; abban a hivatalból történő eljárás a meghatározó; a bírák aktivitása lényegesen nagyobb, hiszen azt nem korlátozza a „felek” polgári ügyekben tapasztalható rendelkezési szabadsága (beleértve a bizonyítékok elfogadása, illetőleg elismerése körében tett esetleges jognyilatkozataikat).²⁰

3.2. A büntetőeljárás alapelvei

A szerző tanulmánya mindazon eljárási alapelveket rögzíti, amelyek a mai modern eljárási kódexekben is megtalálhatóak. Többek között leszögezi, hogy kellő körültekintéssel kell lefolytatni a bizonyítási eljárásokat, mivel a büntetőügyek az ember legértékesebb jogait érintik. Külön hangsúlyozza az ártatlanság véelmének fontosságát, amelynek indokaként az embernek a veleszületett, jó hírnévhez fűződő jogát jelöli meg.²¹ Kiemeli a védelemhez való jog fontosságát is, amelyet az egész eljárás immans részeként aposztrofál, s amelyről a bíróság a terhelt lemondó nyilatkozata esetén is köteles gondoskodni.²²

3.3. A büntetőeljárás alanyai

E fejezetben ismét számos olyan megállapítással találkozunk, amelyek máig ható princípiumokat rögzítenek (pl. az eljárási funkciók megosztásának a szükségessége, a társasbíráskodás elve, a laikus elem részvételének lehetősége, stb.).

Az elemzés mindenekelőtt a bíróságok összetételére vonatkozó álláspontok kifejtésével indul, amelynek kapcsán a szerző a tanácsban történő ítékezés mellett teszi le a voksát. E konstrukcióban az „igazságot osztó személyek között kimagaslik a bíró, de bírónak nemcsak az ítélező tanácsülés elnökét és előadóját tekinti, hanem valamilyen nyílt ítékezésben részt vevő és szavazati joggal rendelkező személyt is. Az ítélező

¹⁹ VUCHETICH i. m. 36.

²⁰ VUCHETICH i. m. 37.

²¹ VUCHETICH i. m. 10.

²² VUCHETICH i. m. 11.

ülés elnökét kiváltképpen bírónak nevezi, vagyis ő az igazságszolgáltatás gyakorlására közhatalommal felruházott személy, a többieket bírótársaknak titulálja, „akik más-különben a különféle összetételű ítélkező üléseken saját nevüket jegyezve: ülnökök, szenátorok.”²³

Vuchetich meghatároz a hivatásos bírakkal kapcsolatos egyéb követelményeket is, így a hazai jog elméleti és gyakorlati ismeretét, az erkölcsi tisztaságot, az emberi lélek mély ismeretét, a nemesi jogok gyakorlására való jogosultságot, illetőleg – a terhelt vallomása során – a törvényes eszközök alkalmazását.

Fontos megjegyezni, hogy a tanulmány már ismeri a *kivételes (különös) hatáskör* fogalmát is, amelynek lényege, hogy a terhelt személyes tulajdonságainak, vagy az ügy tárgyának függvényében csak egy adott bíróság járhat el – így pl. egyetemi polgárok esetében a Királyi Tudományegyetem Törvényszéke, hamis eskü esetén pedig az egyház ítélkezett.²⁴

Az eljárás további alanyai körében a szerző különbséget tesz a főszemélyek (vád-ló, terhelt), illetőleg a mellékszemélyek (védő) kategóriája között. A vádló definíciója kapcsán már találkozhatunk a „törvényes vád” elvének kezdeti meghatározásával, illetőleg az azzal kapcsolatos összefüggésekkel is, hiszen a mű a vádlót olyan eljárási alanyként definiálja, „aki a halaki által elkövetett bűncselekmény miatt [az ügyet] törvény elé viszi és bizonyít.”²⁵

A terhelt fogalmának meghatározása még inkább hasonlatos a jelenleg hatályos eljárási törvényünk rövid, de annál egyértelműbb definíciójához: az, „aki ellen valamilyen bűncselekmény gyanúja miatt eljárnak.”²⁶ A terhelt kötelezettségei vonatkozásában a szerző mindenekelőtt az eljárási cselekményeken való jelenlétet nevezi meg, mindazonáltal már ismeri annak lehetőségét is, hogy az eljárásokat – adott esetben – annak távollétében folytassa le a bíróság.²⁷

A kategorizáció talán legszembetűnőbb vonása a védő mellékszemélyként való megjelölése, amely egyfelől kifejezi a korra jellemző, s „a mérleg nyelvét” kissé a vádhatóság – mint állami szerv – irányába „billentő” felfogást. A védő funkciójával kapcsolatban kiemeli azt is, hogy nyilvánvaló bizonyítottság esetén lehetőleg törekedjen a tényállás felesleges vitatásának elkerülésére, inkább „esdekeljen a bírónál igazságosságért és a fejedelemnél kegyelemért.”²⁸ Megjegyezném ugyanakkor, hogy a védő jogai és kötelezettségei tekintetében a mű valamennyi releváns tényezőt megemlíti, tehát mindazokat, amelyek tulajdonképpen a mai büntetőeljárási törvényben, illetőleg az ügyvédekre vonatkozó etikai szabályzatban is megtalálhatóak, így: 1. a törvényes és tisztességes eljárás követelményét; 2. a bíróság „kijátszásának” tilalmát; 3. a terhelt

²³ VUCHETICH i. m. 41–42.

²⁴ VUCHETICH i. m. 54–55.

²⁵ VUCHETICH i. m. 45.

²⁶ Vö.: A terhelt az, akivel szemben büntetőeljárást folytatnak (Be. 43. § (1) bek.).

²⁷ A szerző ebben az esetben „hirdetményi eljárás” lefolytatását teszi szükségessé, amelynek lényege, hogy amennyiben a terhelt három egymást követő idézés ellenére sem jelenik meg, akkor a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján dönt a bíróság. VUCHETICH i. m. 250.

²⁸ VUCHETICH i. m. 225.

felelősségét mentő, avagy enyhítő körülmények feltárásának szorgalmazását; 4. a világos stílusra való törekvést; 5. a tartózkodást a felesleges felszólalásoktól stb. Ezeket az elveket a szerző természetesen a korabeli nyelvezettel fogalmazza meg, de lényegüket tekintve a mai napig is áthatják az ügyvédi munka lényegét.²⁹

3.4. A kényszerintézkedések alkalmazásának elvei

A tanulmány a kényszerintézkedésekkel kapcsolatos garanciális szabályokat is rögzít, miszerint: 1. az előzetes fogvatartás „nem fajulhat büntetéssé”; 2. az ilyen intézkedéseket lehetőleg minél kíméletesebben kell végrehajtani, illetőleg 3. nemesek csak felségsértés esetén tartóztathatóak le.³⁰

A korszak egyik jellegzetes dokumentuma az ún. *oltalomlevél*, amely „a terheltnek tett közhitelességű ígéret, amely őt a börtöntől és az őrizetbevételtől mindaddig oltalmazza, míg ellene a büntetőítéletet meg nem hozzák.” E konstrukció lényegében a mai országgyűlési képviselőket is megillető mentelmi jog ősénekin tekinthető, amelyet a király adományozott a kérelmező részére, de minden esetben szükség volt arra, hogy a Magyar Királyi Udvari Kancellária az uralkodót előzetesen tájékoztassa a bűncselekmény jellegéről.³¹

3.5. A vizsgálati (nyomozati) szakasz

A Vuchetich által „vizsgálati szakasznak” nevezett periódus megindulásának alapjául az alábbi okok szolgálhatnak: 1. sok ember beszéde a bűncselekmény megvalósításáról (ld. köztudomású esetek); 2. tettenérés; 3. a beismerés; 4. feljelentés vagy ahogyan a szerző írja – beárulás.³² Érdekességképpen megjegyezném, hogy a tanulmány külön nyomozati módszerekről beszél az élet és testi épség elleni, a polgárok tulajdonát sértő, illetőleg a nyom nélküli bűncselekmények esetére, ezáltal lényegében egyfajta kriminalisztikai jellegű okfejtést is tartalmaz.

Elemzésének egyik fő alapját a „gyanúokok” meghatározása és kategorizálása képezi: ennek megfelelően különbséget tesz a cselekményre, illetőleg az elkövetőre vonatkozó, illetőleg – bizonyító erő alapján – „közeli és távoli gyanúról.” Ezen túlmenően külön nevesíti azokat a körülményeket, amelyek a jelenleg hatályos Btk.-ban is szerepelnek (nyereségvágy, előre kiterveltség), igaz, e minősítő tényezőkre még a korabeli kezdetleges szóhasználat utal.

3.6. A bizonyítás

A bizonyítási eljárásban a tanulmány az anyagi igazság kiderítésének, a teljes, minden kétséget kizáró bizonyítottsági szint elérésének kötelezettségét fogal-

²⁹ VUCHETICH i. m. 224–225.

³⁰ VUCHETICH i. m. 89.

³¹ VUCHETICH i. m. 253.

³² VUCHETICH i. m. 67–68.

mazza meg a bíróságokkal szemben, s mindezt az alábbiakkal indokolja: „ha ugyanis már a polgári ügyekben is az alperes marasztalásához teljes bizonyításra van szükség, annál inkább szükség van erre a büntetőügyekben, amelyekben életről, szabadságról és a polgárok javainak az elvétéléről van szó.”³³

A bizonyítékok értékelése vonatkozásában ugyancsak rögzíti azt az elvet, miszerint „az egyes bizonyítékokat nem külön-külön, hanem a vizsgálat teljes folyamatában és összefüggésben kell értékelni.”³⁴ Megjegyezném ugyanakkor, hogy a mű a teljes bizonyításhoz elegendőnek tartja a bírói szemlét, valamint a terhelt és legalább két tanú aggálytalan vallomását.³⁵

A terhelti kihallgatások kapcsán felhívja a figyelmet az ún. „ravasz kérdések” kategóriájára, amelyeket a hibás vizsgálati módszerek körébe sorol, ennél fogva eljárási hibának tekint: ennek megfelelően nem engedhető meg az, hogy 1. a bíróság úgy kérdezzen, hogy azzal egyben a választ is sugallja, illetőleg 2. a terhelttől – csalárd szándékkal – túl gyorsan kérdezzenek (mindezzel ugyanis megzavarják vallomása előadásának átgondolásában).³⁶

3.7. A bírósági határozatokkal szemben támasztott követelmények

A szerző a büntetőítélet érvényességi kritériumaiként az alábbi szempontokat jelöli meg: 1. az illetékes bírónak kell meghoznia; 2. a határozathozatalnak teljes ülésben kell megtörténnie (tehát valamennyi, a törvény által meghatározott létszámú bíró jelenlétében); 3. az eljárási alanyok által előadott nyilatkozatokon, illetőleg az általuk előterjesztett bizonyítékokon kell alapulnia; 4. tartalmaznia kell az elítélt nevét, az elkövetett bűncselekményt és a kiszabott büntetést.

Külön foglalkozik a bírói mérlegelés problematikájával, amely az ítélelhozatal alapja, s amelynek módszertani kérdései egyébiránt a mai napig foglalkoztatják a bíróságokat, illetőleg a jogtudomány képviselőit. A szerző szavaival élve e folyamat nem más, mint „az ellentmondó mozzanatok kölcsönös megvitatása”, amelynek „teljes alapossággal és komolysággal kell megtörténnie.” A tanulmány külön kiemeli a döntési demokrácia fontosságát, amelynek alapján minden bírónak azonos szavazati jogot és teljes véleménynyilvánítási szabadságot kell biztosítani.

Értékes része a műnek az a néhány sor, amely speciálisan meghatározza a felmentés jogcímeit: ennél fogva „ha a bűncselekménnyel gyanúsított az ellene szóló érveket alaposan semlegesítette és meggyengítette, jogerősen az egész ügy alól felmentendő, minthogy az ártatlanságát kielégítően igazolta [...]”³⁷

³³ VUCHETICH i. m. 233.

³⁴ VUCHETICH i. m. 234.

³⁵ VUCHETICH i. m. 234.

³⁶ VUCHETICH i. m. 102–103.

³⁷ VUCHETICH i. m. 240.

3.8. A jogorvoslati lehetőségek

A szerző a fellebbezést olyan jognak tekinti, amelynél fogva az érintett személy (személyek) az alacsonyabb fokú bíróság által hozott ítéletet „megítélés végett” a felsőbb bíróság elé terjeszthetik. Nem vonja kétségbe az elítélt ehhez fűződő jogát, s mindezt azzal az általános kritikával indokolja, miszerint „[...] az alsófokú bíróságok a rájuk tartozó feladatokat elhanyagolják, és a vizsgálat vagy a döntés során szándékosan vagy hanyagságból nemritkán hibáznak.”³⁸

A fellebbezés mellett említést tesz a „felfolyamodás” jogintézményéről, amely a mai kegyelemhez hasonlatos lehetőség, s amely „a büntetőbíró útján a fejedelemhez intézett törvényes esdélés, hogy az elítéltet fenyegető büntetés vagy hatálytalaníttassék, vagy enyhíttessék.”³⁹ A szerző az elhatárolás alapjaként a címzetti kört jelöli meg: fellebbezés esetén ugyanis a felsőbb bírósághoz, míg felfolyamodás esetén közvetlenül a felséghez fordul a terhelt.

3.9. A büntetéseinek végrehajtása

Vuchetich életművében – még ha elvétve is, de – felfedezhetőek a retributív (megtorlálson és elrettentésen alapuló) büntetőpolitikai szemlélet korabeli jegyei, különösen a már elítélt személyek büntetéseinek végrehajtási szabályai vonatkozásában. A szerzőnek ennél fogva például nincs kifogása azon gyakorlat ellen, hogy az akasztott elítéltet addig hagyják a bitófán lógni, amíg a szervezete a levegőn fel nem bomlik, ezen kívül általánosságban leszögezi, hogy az elítélteket nem illeti meg olyan temetés, mint a tisztességes embereket.⁴⁰ Ugyancsak nem kifogásolja a statáriális eljárásokat sem, de csak bizonyos ügycsoportok tekintetében, konkrétan „rablás, rablógyilkosság, gonoszságból okozott tüzvész, illetőleg fosztogatással egybekötött útonállás” esetén.⁴¹

4. Záró gondolatok

A tárgyalt korszak bővelkedik büntetőjogi irodalomban: Szlemenics Pál (1783–1856) Magyar Fenyítőtörvénykönyve (1836) már az anyagi jog önállósítására alapoz, ugyanakkor a büntetések végrehajtása vonatkozásában még egyértelműen a megtorlásra helyezi a hangsúlyt. Szokolay István (1822–1904) „Büntetőjogtan” c. műve (1848) a teljes anyagi és eljárási jogot magában foglalja, és elsőként definiálja a „jogbiztonság” fogalmát. Szemere Bertalan (1812–1869) 1839-ben fejti ki nézetét a halálbüntetésről, a büntetések lényegét, mibenlétét természetjogi alapokon vizsgálja. Szalay László (1813–1864) „Codificatio” c. munkája az anyagi jog kérdéseivel foglalkozik, a „Büntetőeljárásról, különös tekintettel az esküdtszékekre” c. értekezése pedig a mo-

³⁸ VUCHETICH i. m. 244–245.

³⁹ VUCHETICH i. m. 256.

⁴⁰ VUCHETICH i. m. 12–13.

⁴¹ VUCHETICH i. m. 256.

dern polgári perjogi elveknek az adoptálását sürgeti, analitikus vizsgálati módszerek felhasználásával.⁴²

Bármelyik tanulmányról is legyen szó, valamennyi esetében érezhető Vuchetich hatása, hiszen az anyagi, illetőleg eljárási jog dogmatikai rendszerének olyan alapjait fekteti le, amelyek viszonyítási alapként minősülnek a későbbi szakirodalmak esetében is. Nem vonható kétségbe tehát, hogy az „*Institutiones iuris criminalis Hungarici*” esetében korszakalkotó munkáról van szó. Király Tibor szavaival élve: „a magyar joggyakorlat tudományos igényű összefoglalásáról, és alapvető, az embert az inkvizíció pusztá tárgyaként szereplő passzív terheltségi pozíciójából kiemelő, új humánus büntetőjogi szemlélet érvényesítéséről. Egy olyan műről, mely kísérletet tesz a magyar praxis és a felvilágosodás fő tételeinek összeegyeztetésére.”⁴³

⁴² BELOVICS–GELLÉR–NAGY–TÓTH i. m. 47–48.

⁴³ VUCHETICH i. m. 12–13.

